

РЕЗУЛЬТАТИ ВИЧЕННЯ СТАНУ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ ШКІЛ ДО ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

READINESS OF TEACHERS OF GEOGRAPHY OF SPECIAL SCHOOLS TO FORMING KNOWLEDGE OF SOCIO-ECONOMIC CONTENT IN STUDENTS WITH MENTAL RETARDATION

У статті розглянуто загальні положення з методології педагогічного дослідження на етапі вивчення питання специфіки використання методів, форм, засобів та прийомів формування соціально-економічних знань у розумово відсталих учнів на уроках курсу «Географія України». Описано організацію і методику проведення експериментального дослідження стосовно професійної підготовки та готовності вчителів спеціальних шкіл до формування соціально-економічного розвитку під час вивчення курсу «Географія України» (9 клас). Проаналізовано роботи науковців з питань методології та методики педагогічних досліджень, організації досліджень і обробки отриманих результатів, окремих аспектів підготовки вчителів географії до формування знань географічного змісту, географічної освіти учнів з особливими освітніми потребами, професійної компетентності вчителів географії в Україні, готовності корекційних педагогів до формування знань в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. Здійснено аналіз відвіданих уроків учителів географії спеціальних шкіл, проаналізовано результати їх анкетування, вивчення документації вихователів груп подовженого дня спеціальних шкіл. Описано результати констатуючого експерименту шляхом аналізу проблеми дослідження, змісту предметної компетентності вчителів-практиків. Визначено, що вчителями перевага надається позитивній мотивації пізнавальної та навчальної діяльності учнів, використанню особистісно орієнтованого підходу у навчанні, використанню міжпредметних зв'язків. Встановлено, що вчителі-практики не завжди активно і стереотипно використовують незначну кількість методів і прийомів навчання: провідними, найбільш вживаними методами з формування соціально-економічних знань учнів 9-х класів, що активно використовуються на всіх етапах уроків географії, є словесні методи (розповідь, бесіда, пояснення). Встановлено, що є потреба у розробці методики формування соціально-економічних знань в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в межах вивчення курсу «Географія України».

Ключові слова: педагогічний експеримент, анкетування, соціально-економічні знання, готовність учителів географії до форму-

вання знань, учні з порушеннями інтелектуального розвитку, курс «Географія України».

The article describes the general provisions of the methodology of pedagogical research at the stage of studying the issue of the specifics of using methods, forms, means and methods of forming socio-economic knowledge of mentally retarded students in the lessons of the course "Geography of Ukraine". The organization and methods of conducting an experimental study of the training and readiness of teachers of special schools to form socio-economic knowledge among students with intellectual disabilities when studying the course "Geography of Ukraine" (9th grade) are described. The analysis of works of scientists on the methodology of pedagogical research, organization of research and processing of the results, some aspects of training teachers of geography to the formation of knowledge of the geographical content, geographical education of senior pupils with special educational needs, professional competence of teachers of geography in Ukraine, readiness of correctional teachers to the formation of knowledge in children with intellectual disabilities was made. The analysis of the attending lessons of teachers of geography of special schools was carried out, the results of their questioning were analyzed, the documentation of educators of day-care groups of special schools was studied. The results of the ascertaining experiment are described: by analyzing the problem of research, the content of the subject competence of practicing teachers. It has been determined that teachers of geography of special schools give preference to positive motivation of cognitive and educational activities of schoolchildren, the use of a student-centered approach in teaching, and interdisciplinary connections. It has been established, that practicing teachers do not always actively and stereotypically use an insignificant number of teaching methods and techniques: the leading, most used methods for shaping the socio-economic knowledge of 9th grade students are verbal methods (story, conversation, explanation). It was established, that there is a need to develop a methodology for the formation of socio-economic knowledge among students with intellectual disabilities in the framework of studying the course "Geography of Ukraine".

Key words: pedagogical experiment, questioning, socio-economic knowledge, readiness of teachers of geography to formation of knowledge, students with intellectual disabilities, course "Geography of Ukraine".

УДК 372.891:376.42

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-2-25>

Скиба Т.Ю.,

викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сучасному етапі розвитку освіти України відбуваються зміни пріоритетів і соціальних цінностей суспільства: проблемі виховання, освіти і розвитку

дітей з особливими освітніми потребами приділяється дедалі більше значення й уваги. Ефективність формування ключових компетентностей здобувачів освіти з особливими освітніми потребами

цілком залежить від готовності вчителів спеціальних шкіл до освітньої діяльності і потребує психологічної, методичної і практичної забезпеченості освітнього процесу. Своєю чергою формування соціально-економічних знань в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку (F-70) є одним зі складників економічної освіти та профорієнтаційної роботи корекційних закладів освіти і залежить від низки факторів, що впливають на ефективність реалізації освітніх програм спеціальної школи: рівня фахової підготовки вчителів географії спеціальних шкіл, розуміння ними значення соціально-економічних знань для розвитку особистості старшокласників, володіння методами і прийомами організації навчальної діяльності в курсі «Географія України» та використання їх у корекційній та виховній роботі з предмета.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням методології та методики педагогічних досліджень присвячені наукові пошуки С. Архангельського, Ю. Бабанського, В. Беспалько, С. Гончаренка, В. Загвязинського, В. Краєвського, Н. Кузьміної, Д. Новікова, П. Образцова, В. Старости, М. Скаткіна, Г. Товканець та інших вітчизняних і зарубіжних учених. Окремі питання організації досліджень й обробки отриманих результатів розглядалися В. Беспалько, П. Воловиком, У. Гончаренко, В. Гранічиною, В. Ільїним, Л. Ітельсон, О. Киверялг, В. Ледньовим, М. Махмутовим, Л. Озеран, Ю. Павловою, В. Поляковим, І. Підласим, Ю. Скибою та ін. Теоретико-методичні аспекти підготовки вчителів географії до формування знань географічного змісту базуються на результатах наукових пошуків А. Бібік, А. Даринського, О. Гончар, Г. Гордашевської, Г. Глухової, Л. Душиної, А. Захлебного, С. Коберніка, М. Криловця, С. Мантуліної, Н. Муніч, О. Нікішова, М. Ніконової, Л. Панчешнікової, Г. Понурова, М. Семакіна, В. Серебряя, В. Сиротенка, О. Топузова. Питання географічної освіти учнів з особливими освітніми потребами прямо чи опосередковано розглядали О. Головата, І. Кабелка, В. Ликий, В. Липа, Л. Одінченко, В. Синьов та ін. Питання професійної компетентності вчителів географії в Україні висвітлювались у наукових пошуках Т. Герасимової, М. Елькіна, В. Замкового, С. Капіруліної, В. Корнєєва, В. Максаковського, Т. Назаренко, А. Сиротенко, О. Топузова, А. Шуканової. Проблеми готовності корекційних педагогів до формування знань в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку присвячені роботи О. Вержиховської, Г. Блеч, Т. Головіної, І. Дмитрієвої, С. Дубовського, І. Кабелка, А. Капустіна, Ю. Косенка, В. Ликого, В. Липи, С. Міронової, Л. Одінченко, Л. Співак, В. Синьова, М. Супруна, С. Трикоз та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний інтерес учених до зазначеного питання, проблема

готовності вчителів географії спеціальних шкіл до формування соціально-економічних знань у старшокласників з порушеннями інтелектуального розвитку в межах вивчення курсу «Географія України» в педагогічній теорії й практиці розроблена не досить. Розробка методичної технології формування знань соціально-економічного змісту у розумово відсталих старшокласників потребує обов'язкового діагностування вихідного рівня досліджуваного предмета.

Вивчення готовності вчителів географії спеціальних шкіл до здійснення роботи у цьому напрямі проводилась нами в межах констатувального експерименту, аналіз результатів якого є метою нашої статті.

Виклад основного матеріалу. На етапі вивчення питання специфіки використання методів, форм, засобів та прийомів формування соціально-економічних знань у розумово відсталих учнів на уроках курсу «Географія України» нами було проведено бесіди та анкетування із 40 учителями географії спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку Львівської, Полтавської, Сумської, Харківської, Донецької, Житомирської областей, здійснено спостереження за педагогічним процесом у зазначених освітніх закладах.

В анкету для вчителів спеціальних шкіл для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку ми включили серію питань, що дають нам змогу виявити педагогічні умови формування соціально-економічних знань у учнів з порушеннями інтелектуального розвитку; рівень предметної географічної компетентності вчителів спеціальних шкіл із соціально-економічної географії; думку практиків про значущість соціально-економічних знань старшокласників, визначити найбільш популярні методи і прийоми роботи на уроках у межах вивчення курсу «Географія України».

Анкети мали запитання різних типів:

– *закритого типу* – такі, що передбачали одну правильну відповідь.

– *відкритого типу* – відповіді на які пропонувався надати у будь-якій вільній формі.

– *запитання змішаного типу*, надання відповідей на які вимагали обрати декілька варіантів, а у разі якщо респондент не згоден із жодним з них, пропонується надати власний варіант відповіді.

Аналіз відповідей респондентів дав змогу дійти таких висновків: учителі спеціальних шкіл визначили найбільш ефективними педагогічними умовами формування соціально-економічних знань у розумово відсталих старшокласників позитивну мотивацію пізнавальної та навчальної діяльності учнів (68%); використання особистісно орієнтованого підходу у навчанні (75%); використання міжпредметних зв'язків (89%). Значно рідше вказувались використання інноваційних методів

навчання із застосуванням інформаційних технологій навчання (45%), раціональний розподіл часу та навчального матеріалу (23%), поєднання форм навчальної діяльності учнів у контексті диференціації та вдосконалення змісту навчання (18%).

Під час визначення методів навчання, які застосовуються для формування соціально-економічних знань учнів спеціальних шкіл на уроках географії, було встановлено, що перевага надається словесним методам навчання: пояснення, розповідь, бесіда (70%). Практичні методи зазначались у відповідях значно рідше (35%), креслення схем і таблиць застосовують лише 24% вчителів, настінні географічні карти та карти атласів використовують 39% педагогів, роботу з контурними картами проводять лише 28%. За даними анкети, 57% опитаних активно використовують мультимедійні слайд-презентації, перегляд фрагментів відеофільмів, 35% – роботу над проектами.

З метою вивчення стану роботи вчителів географії із формування соціально-економічних знань у розумово відсталих старшокласників під час проведення навчальної діяльності нами було відвідано та здійснено аналіз 70 уроків у 9-х класах спеціальних шкіл міста Суми та шкіл Сумської області. Відвідані нами уроки географії, проведені за темами розділів «Населення України», «Господарство України», дають змогу дійти висновків, що більша їх частина (79,6%) мають комбінований характер і традиційну структуру уроку: загальнокорекційний етап, основний етап (повідомлення теми, мети і завдань уроку, підготовчу частину, формувальну частину, ознайомлення з новими знаннями та уміннями, уточнення та доповнення матеріалу, корекція неправильно сформованих знань, перевірку знань, умінь і навичок), заключний етап. Незначна кількість уроків (20,4%) певною мірою відрізнялась за структурою та змістом від комбінованого типу уроків (5 уроків нами було віднесено до уроків формування нових знань; 4 – до застосування знань, умінь і навичок; 5 – до уроків систематизації та узагальнення засвоєних знань, умінь та навичок).

Аналіз діяльності вчителів географії показав, що вчителі-практики не завжди активно і досить стереотипно використовують обмежену кількість методів і прийомів навчання. Так, провідними, найбільш вживаними методами із формування соціально-економічних знань учнів 9-х класів, що активно використовуються на всіх етапах уроків географії, є словесні методи (розповідь, бесіда, пояснення). Наочні і практичні методи залучаються вчителями лише у тих випадках, коли виникає потреба у супроводженні або ілюструванні словесних методів навчання. Наприклад, під час пояснення нового матеріалу учитель демонструє географічні об'єкти на географічній карті або на етапі закріплення вивченого матеріалу під час

узагальнюючої бесіди вчитель пропонує учням заповнити таблицю. Під час формування знань про структуру господарського комплексу України використовувались лише розповідь, бесіда, схема структури господарського комплексу України (запропонована у підручнику), застосовувався власний життєвий досвід.

Окремим напрямом роботи у нашому дослідженні стало визначення думки практиків про важливість та необхідність формування соціально-економічних знань для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку та вивчення питання професійної підготовленості вчителів географії до формування соціально-економічних знань у розумово відсталих учнів. Учителям географії було запропоновано визначити, що включає у себе поняття «соціально-економічні знання», дати визначення основних понять, що є складовою частиною соціально-економічних знань: «демографічні показники», «економіко-географічне положення (ЕГП)», «спеціалізація країни». Так, 35% респондентів дали відповідь на частину запитань, 47% – залишили без відповідей це запитання. Крім того, педагоги вказували на необхідність додаткової підготовки до викладання тем з курсів соціальної та економічної географії України, потребу у методичному забезпеченні викладання (потреба у розробках конспектів уроків, методичних рекомендаціях до проведення практичних робіт). У співбесідах 90% учителів зазначили, що наявність соціально-економічних знань у випускників спеціальних шкіл сприятиме більш успішній адаптації та соціалізації випускників спеціальних шкіл, допоможе самовизначенню у професійній діяльності та подальшому працевлаштуванню.

З метою вивчення стану роботи вихователів груп подовженого дня із закріплення і розширення соціально-економічних знань учнів 9-х класів, вихованню патріотичних почуттів, здійсненню роботи з профорієнтації підлітків нами було проведено аналіз виховних планів вихователів груп подовженого дня. Так, у річних виховних планах вихователів груп подовженого дня (ГПД) заплановано роботу з профорієнтації майбутніх випускників, співпраця з батьками з питань подальшого працевлаштування і професійного самовизначення учнів шкіл. При цьому вибір форм та видів роботи не завжди був різноманітним. Здебільшого вихователями планувалося проведення бесід (87%) на тематику бережливого ставлення до навколишнього середовища, природних ресурсів, вибору професії, можливої міграції; круглих столів (79%) з метою обговорення проблем професійної діяльності і подальшого працевлаштування випускників спеціальних шкіл; зустрічей з представниками різних професій (64%), складання усних розповідей про майбутній світ професії (43%). Крім того, лише незначна кількість вихователів ГПД запланували

проведення роботи із закріплення знань соціально-економічного змісту (25%) – екскурсії на підприємства, квести, географічні ігри. Це були виховні заходи в межах проведення Тижнів географії або спільні заходи з учителями географії. Ми відзначили певну розбіжність між теоретичною обізнаністю вихователів ГПД про види, форми роботи із систематизації і закріплення соціально-економічних знань в учнів 9-х класів і практичної їх реалізації.

Висновки. Співставлення результатів анкетування учителів географії та аналіз відвіданих уроків дав змогу виявити розбіжність у відповідях та фактичний стан використання методів і засобів навчання. Педагоги обстежених нами шкіл хоча і усвідомлюють важливість і необхідність формування соціально-економічних знань у старшокласників з порушеннями інтелектуального розвитку, проте не завжди використовують потенціал соціально-економічного географічного матеріалу у позакласній роботі.

Враховуючи специфіку підготовки фахівців цього спрямування, актуальність і складність проблеми та аналіз результатів проведеної роботи, подальші дослідження будуть зосереджені на

розробленні методики формування знань соціально-економічного змісту в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в курсі «Географія України».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Методика обучения географии в общеобразовательных учреждениях : учебное пособие для студентов вузов / Душина И.В., Пятунин В.Б., Летягин А.А. и др.; под ред. И.В. Душиной. Москва : Дрофа, 2007. 509 с.
2. Скаткин М.Н. Методология и методика педагогических исследований. Москва : Педагогика, 1986. 152 с.
3. Скиба Т.Ю. До проблеми формування знань географічного змісту у учнів з інтелектуальними порушеннями. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, ISSN 2310-0893 2016. С. 143–148.
4. Староста В. Методология та методи науково-педагогічних досліджень / В. Староста, Г. Товканець. Мукачево : МДУ, 2015. 64 с.
5. Топузов О.М. Методика викладання економічної та соціальної географії світу: 10 кл. / О.М. Топузов, Л.В. Тименко. Київ : А.С.К., 2005. 128 с.